

QORTI TAL-APPELL

IMĦALLFIN

**S.T.O. PRIM IMĦALLEF MARK CHETCUTI
ONOR. IMĦALLEF CHRISTIAN FALZON SCERRI
ONOR. IMĦALLEF JOSETTE DEMICOLI**

Seduta ta' nhar il-Ħamis, 13 ta' Marzu, 2025.

Numru 1

Rikors numru 954/2014/1 LM

**Ronald Caruana u martu Maria Carmela sive Marica Caruana għal
kull interess li jista' jkollha**

v.

J.F. Services Limited u WasteServ Malta Limited

Il-Qorti:

1. Din hija sentenza dwar appell ewlieni ta' Ronald u Maria Carmela Caruana u dwar żewġ appelli inċidentali ta' J.F. Services Limited u ta' WasteServ Malta Limited minn sentenza mogħtija mill-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili fit-22 ta' Novembru, 2018, fejn din ordnat liż-żewġ kumpaniji konvenuti sabiex flimkien bejniethom iħallsu bħala danni lill-attur Ronald

Caruana s-somma ta' €9,309.77 bl-imġax legali mid-data tas-sentenza, wara li sabithom it-tnejn li huma responsabbli tal-inċident li seħħ fuq il-post tax-xogħol nhar l-1 ta' Diċembru, 2012.

Daħla

2. B'rikors maħluf tat-30 ta' Ottubru, 2014, l-atturi fissru li fl-1 ta' Diċembru, 2012, Ronald Caruana korra fil-faċilitajiet tal-kumpanija WasteServ Malta Limited, waqt li kien qiegħed jaħdem hemmhekk. Dak iż-żmien huwa kien impjegat ma' J.F. Services Limited. Skont l-atturi, Ronald Caruana wegġa' minħabba nuqqasijiet tal-konvenuti.

3. Jgħidu li minkejja li huma kienu bagħtulhom ittra uffiċjali fit-13 ta' Frar, 2014 sabiex jersqu għall-ħlas tad-danni mġarrba, il-konvenuti però baqgħu ma ħallsuhomx. Minħabba f'hekk l-atturi fetħu din il-kawża u talbu lill-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili:

«1. Tiddikjara li s-soċjetajiet konvenuti jew min minnhom huma responsabbli għall-inċident li seħħ fuq il-post tax-xogħol nhar l-1 ta' Diċembru, 2012, f'liema inċident korra l-attur;

2. Tillikwida d-danni kollha sofferti mill-attur b'konsegwenza tal-inċident imsemmi;

3. Tikkundanna lill-istess soċjetajiet konvenuti jew min minnhom iħallsu lill-atturi d-danni hekk likwidati.

Bir-riżerva ta' kull azzjoni fil-liġi, u bl-ispejjeż, inkluż dawk tal-ittra uffiċjali tat-13 ta' Frar, 2014, kontra s-soċjetajiet konvenuti ingunti għas-subizzjoni.»

4. Il-kumpanija konvenuta WasteServ Malta Limited ressqet it-tweġiba maħlufa tagħha fl-24 ta' Novembru, 2014 u laqgħet għal din il-kawża billi qalet li l-azzjoni ma tiswiex għaliex tressqet minn attur li qiegħed imexxi b'*locus standi* inċert u li f'kull każ, hi ma taħtix għall-inċident għaliex hi dejjem imxiet mal-liġi u qatt ma naqset mill-obbligi tagħha.

5. Min-naħa l-oħra, il-konvenuta J.F. Services Limited ressqet it-tweġiba maħlufa tagħha fil-25 ta' Novembru, 2014 u qalet li hi m'għandha l-ebda rabta ġuridika mal-attriċi Maria Carmela Caruana. Fil-konfront tal-attur Ronald Caruana tgħid li hija offriet biex tħallsu kumpens ta' €8,003.17 iżda dan il-kumpens ġie rrifjutat għaliex huwa ppretenda li l-kumpens ikun ikbar.

6. B'sentenza mogħtija fit-22 ta' Novembru, 2018, il-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili qatgħet il-kawża billi: (i) ċaħdet l-eċċezzjonijiet kollha tal-konvenuti; (ii) iddikjarat li ż-żewġ konvenuti jaħtu għall-inċident; (iii) illikwidat id-danni fl-ammont ta' €9,309.77; u (iv) ikkundannat liż-żewġ konvenuti biex flimkien bejniethom iħallsu lill-attur Ronald Caruana din is-somma ta' €9,309.77, bl-imgħax legali mid-data tas-sentenza u bl-ispejjeż tal-kawża.

7. Ir-raġunijiet mogħtija mill-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili għaliex iddeċidiet il-kawża b'dan il-mod kienu dawn:

«Il-Qorti sejra tikkunsidra l-evidenza ppreżentata waqt din il-kawża sabiex tiddetermina jekk hemmx responsabbiltà x'tingarr mill-konvenuti, jew minn xi ħadd minnhom, għad-danni sofferti mill-attur. Madanakollu qabel tgħaddi għall-evalwazzjoni tal-provi sabiex tiġi stabbilita r-responsabbiltà għall-akkadut, il-Qorti sejra tikkunsidra l-eċċezzjonijiet preliminari mqajma mill-konvenuti fejn sostnew li m'għandhom l-ebda relazzjoni ġuridika ma' mart l-attur u l-fatt li hi ġiet indikata bħala waħda mill-persuni interessati f'din il-kawża. Il-Qorti tqis li anke jekk il-preżenza ta' mart l-attur ma kinitx strettament meħtieġa f'dawn il-proċeduri, l-inklużjoni tagħha fil-kawża bl-ebda mod ma tirrendi dawn il-proċeduri nulli. L-interess ta' mart l-attur fil-proċeduri odjerni hu mnissel mill-fatt li kull meta membru ta' familja, hu min hu, isofri minn debilità permanenti kkawżata minn inċident, huma l-membri kollha tal-familja li jiġu affettwati b'mod dirett, kull spiza li ssir b'rabta ma' xi trattament mediku meħtieġ ta' bilfors taffettwa lill-membri kollha tal-familja, u jekk ikun hemm bidliet fl-istil ta' ħajja, imqar persuna tagħmel żmien ma tmurx ix-xogħol jew tattendi għal viżti fl-isptar, dan kollu jaffettwa l-ħajja tal-familja fl-intier tagħha, u għalhekk m'hemmx lok fejn il-konvenuti jeċċepixxi nullità ta' dawn il-proċeduri in vista tan-nuqqas ta' interess da parti ta' mart l-attur, jew in-nuqqas ta' relazzjoni ġuridika tagħhom magħha.

Jirriżulta li l-attur kien ġie ingaġġat mas-soċjetà konvenuta J. F. Services Limited wara li din rebħet tender biex tissupplixxi lis-soċjetà WasteServ Limited b'numru ta' impjegati sabiex jaħdmu bħala sorters fl-impjanti tagħha. L-amministrazzjoni ta' dak kollu li għandu x'jaqsam ma' dan il-kuntratt ta' impjieg partikolari, kienet fdata f'idejn J. F. Services Limited, għalkemm il-ħaddiema hekk ingaġġati kienu jaħdmu fis-siti tal-WasteServ u kienu jieħdu ordnijiet u jiġu sorveljati minn uffiċjali tal-WasteServ.

L-attur ġie ingaġġat bħala sorter, u xogħlu kien jinkludi s-sortegġ tal-iskart goff billi dan jintgħažel mill-art u jitpoġġa fuq conveyor-belt permezz ta' gaffa. L-attur safa mwegġa' meta għolla rasu mill-art minn fejn kien qiegħed jaħdem, u biċċa ħadida jew fildiferru li nqabdet mill-gaffa li kienet qiegħda tiġbor il-materjal, daħlitlu f'għajnejh. Jirriżulta wkoll li minkejja li l-attur ittieħed il-poliklinika ta' Raħal Ġdid għall-kura, fejn il-paramediċi li nvistawh qalulu li ma kellu xejn, wara xi jiem hu kellu jmur għand it-tabib kuranti tiegħu, li kif rah bagħtu l-Isptar. Tal-istess fehma jidher li kien it-tabib ingaġġat mis-soċjetà konvenuta, li hekk kif ra lill-attur talbu jmur l-Isptar u saħansitra qallu biex ma jirritornax ix-xogħol sakemm jingħata l-kura. Tobba u esperti oftalmologiċi li xehdu f'din il-kawża ilkoll qablu dwar in-natura tal-ħsara li l-attur soffra f'għajnejh, u dwar id-diffikultajiet li dan għad għandu minħabba l-inċident inkwistjoni, fosthom il-problemi li jkollu meta jsib ruħu f'sitwazzjoni fejn ikun hemm dawl qawwi, il-fatt li ma jistax jaħdem f'ambjent fejn ikun hemm it-trab, u l-fatt li l-vista tiegħu hija mċajpra minħabba over-exposure tal-ħabba ta' għajnu li ġiet affettwata. L-istess esperti mediċi li xehdu lkoll kienu tal-fehma li kundizzjoni bħal dik li qiegħed

isofri minnha l-attur tirriżulta wara inċident, jew wara trawma fl-għajnejn, u mhix xi kundizzjoni li wieħed jista' jitwieled biha. Jirriżulta wkoll li l-attur qatt ma lmentat minn problemi f'għajnejh qabel dan l-inċident.

Is-soċjetà konvenuta J.F. Services Limited tikkontendi li hi m'għandhiex tinżamm responsabbli għall-akkadut in vista tal-fatt li hi ma kinitx responsabbli mis-sit fejn kien qiegħed jaħdem fih l-attur, u li kwistjonijiet marbuta mas-saħħa u s-sigurtà tal-ħaddiema fl-impjant tal-WasteServ, bħalma huma l-provvista ta' ilbies u tagħmir protettiv lill-ħaddiema, u taħriġ fis-saħħa u s-sigurtà fil-post tax-xogħol kienu interament imħollija f'idejn WasteServ u li hi ma kellha ebda kontroll fuqhom. Madanakollu l-Qorti tosserva li bħala kumpannija li tipprovdha ħaddiema sabiex jiġu reklutati skont il-bżonn, is-soċjetà konvenuta J.F. Services Limited kellha obbligu li tassigura li l-ħaddiema ingaġġati minnha qegħdin jintbagħtu jaħdmu f'ambjent sigur u fejn saħħithom tkun mħarsa.

...

Is-soċjetà J.F. Services Limited kienet obbligata tassigura li l-ħaddiema ingaġġati minnha jintbagħtu jaħdmu f'post tax-xogħol li jkun kemm jista' jkun ħieles mill-perikli, u li fih il-ħaddiema tagħha jkunu siguri. Jirriżulta iżda li s-soċjetà konvenuta J.F. Services Limited kienet temmen li l-obbligi tagħha fil-konfront tal-ħaddiema ingaġġati minnha kienu jestendu biss sa fejn dawn isirihom il-kuntratt ta' impjieg u tinħarġilhom il-paga, filwaqt li kwistjonijiet fundamentali daqs il-ħlas tal-paga, bħas-saħħa u s-sigurtà fuq il-post tax-xogħol, jidher li thallew f'idejn min kien jopera s-sit fejn kienu jaħdmu dawn il-ħaddiema, f'dan il-każ is-soċjetà konvenuta l-oħra WasteServ. Jirriżulta wkoll li lanqas wara dan l-inċident, is-soċjetà konvenuta ma ħadet l-obbligi tagħha b'serjetà, tant li l-Qorti semgħet lill-attur jixhed li fl-2015 is-soċjetà J. F. Services Limited bagħtitu jaħdem f'post tax-xogħol fejn kien hemm ħafna trabijiet b'dannu għal saħħtu, u dan minkejja li wara l-inċident li kellu, lanqas bħala sorter fl-impjant tal-WasteServ ma seta' jkompli jaħdem minħabba t-trab u l-mikrobi li kien hemm fil-post, u kien intbagħat jaħdem fi rwol ieħor fl-istess impjant. Kienet din id-deċiżjoni tas-soċjetà konvenuta J.F. Services Limited li tibgħat lill-attur jaħdem fl-impjanti ta' Blokrete Limited, li wasslet lill-attur biex ikollu jitlaq mill-impjieg li kellu mas-soċjetà konvenuta u dan peress li hu ma jistax jaħdem f'ambjenti fejn ikun hemm ħafna trab minħabba l-problema li għandu f'għajnu. In vista ta' dawn il-konsiderazzjonijiet, is-soċjetà J. F. Services Limited ma tistax targumenta li ma kinitx hi li thaddem lill-attur direttament, sabiex teżimi ruħha mir-responsabbiltà tagħha bħala prinċipal.

Lill-Qorti jirriżultalha wkoll li minkejja l-ambjent li jridu jaħdmu fih il-ħaddiema tal-WasteServ, li jinkludu ħaddiema rreklutati minn ma' kumpanniji li jikkontrattaw ħaddiema għal xogħlijiet temporanji bħalma hi s-soċjetà konvenuta J. F. Services Limited, is-soċjetà konvenuta WasteServ naqset milli tipprovdha ilbies protettiv adegwat lill-ħaddiema li jkunu qegħdin iwettqu x-xogħol fuq is-sit operat minnha. Il-Qorti semgħet xhieda jispegaw kif fuq is-sit inkwistjoni kien hemm insetti u materjal

perikoluż, u f'post tax-xogħol li fih jaħdmu għadd ta' persuni kuljum, tħalla f'idejn il-ħaddiem li jiddeċiedi jekk ċertu tagħmir protettiv, bħalma huma elmu u nuċċali protettiv, għandhomx jintalbu lis-supervisor. Jidher ċar li fejn jidhlu kwistjonijiet ta' saħħa u sigurtà, is-soċjetà konvenuta WasteServ Limited kienet tittollera ċertu laxkezza fuq il-post tax-xogħol, u ċertament m'għandux ikun li l-ħaddiem jiddeċiedi li nuċċali protettiv ma jilbsux għax jagħmillu s-sħana, jew li kien hemm għadd ta' ħaddiema li kellhom dan it-tagħmir protettiv u oħrajn li ma kellhomx. Il-konvenuti ppruvaw jargumentaw li l-attur kien x'imkien fejn mhux suppost li kien jew li meta daħlet il-gaffa dan ma resaqx fil-ġenb bħalma għamlu sħabu, iżda dak li ġie allegat mill-konvenuti ma jirriżulta minn imkien mill-provi li semgħet il-Qorti. Jirriżulta biss li f'ambjent tax-xogħol bħalma hu l-impjant tal-WasteServ kellek sitwazzjoni fejn mhux il-ħaddiema kollha kellhom l-istess tagħmir protettiv, u li anki fost dawk li kellhom dan it-tagħmir, donnu kien hemm għażla jekk jilbsuhx jew le.

F'dan ir-rigward, il-liġi hija ċara, bl-Att **dwar l-Awtorità għas-Saħħa u s-Sigurtà fuq il-Post tax-Xogħol (il-Kap. 424)** jistabbilixxi id-dmirijiet ta' min iħaddem fl-Artikolu 6 tiegħu:

...

Il-Qorti tqis li mill-provi miġjuba jirriżulta li s-soċjetajiet konvenuti t-tnejn li huma naqsu milli jottemporaw ruħhom mad-dispost tal-liġi, tant li lanqas ir-risk assessment report li sar fl-2010 ma kien jinkludi l-grad kollha ta' xogħol fil-WasteServ u kif il-ħaddiema li jagħmlu dak ix-xogħol jistgħu jipproteġu ruħhom. Lanqas mhu aċċettabbli li fejn jiġi stabbilit li hemm riskju, ikun hemm tagħmir protettiv li jingħata biss b'mod selettiv lil numru ta' ħaddiema u mhux lil oħrajn, jew li min iħaddem iħalli l-għażla lill-ħaddiem jitlobx it-tagħmir protettiv jew le. Hu hawnhekk li l-Qorti tqis li s-soċjetajiet konvenuti t-tnejn li huma naqsu, u għalhekk qiegħed jiġi stabbilit li l-inċident soffert mill-attur Ronald Caruana jaħtu għalih iż-żewġ soċjetajiet konvenuti in vista tan-nuqqas ta' osservanza ta' dak li tistabbilixxi l-liġi.

Hekk stabbilita l-kwistjoni dwar min għandu jgħorr responsabbiltà għall-inċident mertu tal-kawża, jeħtieġ għalhekk li jiġu likwidati d-danni sofferti mill-attur. Mill-irċevuti esibiti jirriżulta li l-attur sofra danni materjali/damnum emergens fis-somma ta' €664.323¹, filwaqt li hemm ukoll telf ta' qligħ futur/lucrum cessans konsegwenza tad-debilità permanenti sofferta mill-attur.

...

Fis-sistema legali tagħna l-kwantifikazzjoni tad-danni hija dejjem fid-diskrezzjoni tal-ġudikant, u għalkemm hi regolata minn ċerti prinċipji, dawn mhumiex assoluti.

¹ Kopji tal-irċevuti a fol. 46 sa 50 tal-proċess.

...

Il-multiplier huwa fattur pjuttost diskrezzjonali, għalkemm bħala regola huwa ġeneralment aċċettat li għal persuna fl-età ta' tnejn u erbgħin (42) sena, li hi l-età li kellu l-attur fiż-żmien li fih seħħ l-inċident, il-multiplier adottat ikun ta' 18.

...

Il-Qorti tqis li multiplier ta' 18 huwa wieħed ġust meta wieħed iqis il-working life expectancy tal-attur, u tenut kont ukoll il-fatt li persuna fl-età tal-attur hi mistennija li taħdem almenu sal-età ta' 65 sena sabiex tilħaq l-età tal-irtirar.

Fil-każ odjern ġie stabbilit mit-tliet esperti mediċi ex parte li eżaminaw lill-attur li l-grad ta' debilità permanenti li hu sofra hu ta' 5%², u l-Qorti ma tara li hemm l-ebda raġuni valida li għaliha għandha tiddipartixxi minn din ir-rata hekk stabbilita.

Il-Qorti ser tieħu bħala qligħ annwali li kien jipperċepixxi l-attur il-paga bażika tiegħu għas-sena 2012, is-sena li fiha seħħ l-inċident³. Mill-kopja tal-FS3 esibita⁴ jirriżulta li l-attur kellu dħul gross ta' €12,241.179 u dħul nett ta' €11,052.62. Din il-paga trid tiġi aġġustata għall-għoli tal-ħajja⁵ għall-perijodu kollu tal-multiplier, sabiex b'hekk is-salarju bażiku li ser tkun qiegħda taħdem fuqu l-Qorti huwa ta' €11,052.62 + €12,962.51 / 2 = €12,007.57. Hu dan l-ammont ta' salarju bażiku li l-Qorti ser tieħu għall-fini tal-komputazzjoni li trid tagħmel.

L-evoluzzjoni ġurisprudenzjali f'kawżi ta' din ix-xorta wassal għal żvilupp ieħor importanti, dak li jsir tnaqqis ta' 20% minħabba li l-ħlas tal-kumpens qiegħed isir f'darba (lump sum payment). Spiss kien jiġri li f'kawżi li kienu jdumu s-snin biex jinqatgħu, il-Qorti kienet tnaqqas 2% għal kull sena li

² Dan stabbilew Mr. Thomas Fenech, Mr. Mario Vella u Dr. Jean Karl Soler. Mr. Fenech stabbilixxa li l-ħsara li l-attur sofra f'għajnejh wasslet għal diżabbiltà permanenti ta' 10%, għalkemm din tikkontribwixxi għal 5% ħsara kompressivament.

³ L-attur qal li fiż-żmien li fih seħħ l-inċident, huwa kien jaħdem bħala xufier *self-employed* ġewwa l-Freeport u li minn din l-intrapriża hu kellu dħul li kien saħansitra jeċċedi dak li kien jaqla' mill-impjieg tiegħu mas-soċjetà konvenuta J.F. Services Limited. Madanakollu mill-provi prodotti ma tirriżulta l-ebda dokumentazzjoni li tipprova li dan kien il-każ, u l-unika prova li l-attur ressaq tad-dħul tiegħu mix-xogħol ta' xufier hija għas-sena 2015. Għaldaqstant il-Qorti qiegħda tistabbilixxi li għall-fini tal-komputazzjoni li trid tagħmel sejra tuża l-prova li ngabet dwar id-dħul tal-attur fis-sena 2012, u dan minħabba li l-prova li ngabet dwar id-dħul tal-attur mix-xogħol ta' xufier mhix suffiċjenti għall-finijiet tal-komputazzjoni li trid issir għall-finijiet ta' din il-kawża.

⁴ Għall-fini tal-komputazzjoni tal-paga, il-Qorti qiegħda tuża l-FS 3 tas-sena 2013 a fol. 51 tal-proċess, u dan minħabba li meta seħħ l-inċident l-attur kien ilu fl-impjieg sitt xhur biss, u għalhekk id-dokumentazzjoni a fol. 120 et seq. tal-proċess mhix komprensiva u ma tirriflettix id-dħul attwali tiegħu fuq medda ta' sena, anki in vista tal-aġġustamenti tat-taxxa li jridu jsiru.

⁵ F'sentenza mogħtija minn din il-Qorti kif diversament preseduta fid-19.05.2000 fl-ismijiet **Joseph Galea v. Charles Fenech pro et noe**, il-Qorti stabbiliet illi, «Meta d-danni jirrappreżentaw kumpens għal telf futur, il-Qorti trid tieħu inkonsiderazzjoni l-effetti li l-inflazzjoni jkollha fuq l-introjtu perċepit fid-data tal-inċident proġettat fuq firxa ta' snin magħżula bħala l-multiplier.»

kawża ddum biex tinqata' f'każijiet fejn ikunu għaddew aktar minn tliet snin bejn id-data meta tiġi ppreżentata ċ-ċitazzjoni u s-sentenza. Madanakollu f'dan il-każ il-Qorti ma tarax li hemm lok għal tali tnaqqis. Il-kawża nfetħet fis-sena 2014, u lill-Qorti ma jirriżultalhiex li kien hemm dewmien da parti ta' xi parti jew oħra biex il-proċeduri jitwalu bla bżonn. Bħala percentwal ta' diżabbiltà, il-Qorti sejra tadotta l-grad ta' debilità permanenti ta' ħamsa fil-mija (5%) kif stabbilit mill-esperti mediċi ex parte.

Is-salarju medju ta' €12,007.57 x multiplier ta' 18 x 5% diżabbiltà permanenti sofferta mill-attur, iwasslu għal cifra ta' €10,806.81 li meta ridotta b'20% (lump sum payment) tiġi €8,645.45. Dan huwa l-lucrum cessans likwidat mill-Qorti, li meta magħdud mas-somma ta' €664.32 rappreżentanti d-damnum emergens⁶ soffert mill-attur, jiġi stabbilit l-ammont totali li għandu jiġihallas mis-soċjetajiet konvenuti lill-attur in linea ta' danni fis-somma ta' €9,309.77.»

8. L-atturi Caruana ma qablux mas-somma tal-kumpens likwidata mill-Ewwel Qorti u għalhekk huma ressqu appell prinċipali biex is-sentenza appellata tiġi mibdula biex ikun hemm żieda fis-somma tal-kumpens.

9. Fil-qosor l-aggravji tagħhom huma: (i) li l-Ewwel Qorti kellha tħaddan *multiplier* ta' tlieta u għoxrin sena u mhux ta' tmintax-il sena għaliex l-età tal-irtirar hija sa ħamsa u sittin sena; (ii) li l-grad ta' debilità permanenti kellha tkun ta' 15% u mhux ta' 5% għaliex l-espert mediku Mr Thomas Fenech iċċertifika li, «*his percentage of disability is 10% visual and 5% whole body disability*»; (iii) li fil-kalkoli tagħha l-Ewwel Qorti ma

⁶ L-attur allega li sofra telf ta' madwar elf u ħames mitt ewro (€1,500) tul iż-żmien li fih hu kellu jiehu *vacation leave* wara l-operazzjoni li saritlu, madanakollu minn imkien ma tirriżulta prova ta' dan. Inltre fuq ammissjoni tal-attur stess, jidher li hu pprefera li jutilizza l-*vacation leave* minflok jiehu s-*sick leave* b'*half pay* u dan naturalment sabiex hu jkun jista' jirċievi s-salarju kollu għall-perjodu inkwistjoni. Inltre l-attur esibixxa wkoll kopja ta' stimi tal-ispiża meħtieġa sabiex hu jkun jista' jagħmel l-interventi kirurġiċi meħtieġa fi sptar privat, iżda minn imkien ma jirriżulta li dawn huma danni materjali sofferti minnu, jew li l-intervent li għamel sarlu fi sptar privat bil-konsegwenza li kellu jgħallas għalih.

ħaditx qies tal-fatt li minbarra l-impjieg mal-konvenuta J.F. Services Limited, l-attur Raymond Caruana kien jagħmel ukoll xogħol ta' xufier fuq bażi *part time* bħala impjegat għal rasu; u (iv) li l-Ewwel Qorti ma messhiex naqqset l-ammont tal-kumpens b'20% bit-tħaddim tal-kunċett tal-*lump sum reduction* għaliex huma ġew imċaħħda mill-kumpens dovut lilhom għal erba' snin, sakemm damet għaddejja l-kawża quddiem l-Ewwel Qorti. B'kollox l-atturi qegħdin jippretendu li l-kumpens ġust li huwa mistħoqq lilhom huwa ta' €91,356.67.

10. Il-konvenuta J.F. Services Limited wieġbet għal dan l-appell fit-8 ta' Jannar, 2019 u tat ir-raġunijiet tagħha għalfejn l-appell tal-atturi Caruana għandu jiġi miċħud. Flimkien mar-risposta tagħha, hija ressqet ukoll appell inċidentali, fejn talbet biex is-sentenza tal-Ewwel Qorti tinbidel sa fejn din ikkundannatha tħallas l-imgħax u l-ispejjeż tal-kawża. Hija saħqet li m'għandhiex tħallas l-imgħax u l-ispejjeż tal-kawża għaliex fir-risposta maħlufa tagħha hija kienet offriet li tħallas is-somma ta' €8,003.17 u kien biss minħabba r-regħba u l-ebusija tar-ras tal-atturi li t-tilwima ġudizzjarja baqgħet għaddejja.

11. Fid-9 ta' Jannar, 2019, il-konvenuta Wasteserv Malta Limited għażlet li hija wkoll tippreżenta risposta tal-appell u appell inċidentali. Fir-risposta tal-appell tagħha, hija tgħid li taqbel mas-somma tal-kumpens li ġie likwidat mill-Ewwel Qorti fis-sentenza tagħha, filwaqt li fl-appell

inċidentali hija titlob għat-tħassir tas-sentenza appellata għaliex tgħid li l-inċident seħħ tort biss tal-attur Ronald Caruana.

12. L-atturi Caruana ma weġbux bil-miktub għaž-żewġ appelli inċidentali mressqa mill-konvenuti.

13. Fit-3 ta' Mejju, 2019, l-atturi ressqu rikors li permezz tiegħu talbu biex jithallew jippreżentaw ċertifikat mediku maħruġ mill-konsulent oftalmologu Mr Francis Carbonaro li jgħid li fil-fehma tiegħu l-għajn ix-xellugija tal-attur Ronald Caruana tbat minn telf ta' funzjoni ta' madwar 30-35%. Fl-istess rikors, l-atturi talbu wkoll biex dan il-konsulent jithalla jixhed dwar dan iċ-ċertifikat.

14. B'digriet mogħti fit-18 ta' Lulju, 2019, din il-Qorti mpoġġija b'Imħallfin differenti kienet laqgħet dawn it-talbiet.

15. Fit-28 ta' Marzu, 2023, il-kumpanija konvenuta J.F. Services Ltd ressqet rikors fejn fih talbet kemm ir-revoka *contrario imperio* tad-digriet mogħti minn din il-Qorti fit-18 ta' Lulju, 2019, kif ukoll it-tneħħija mill-atti taċ-ċertifikat tal-konsulent oftalmologu Mr Francis Carbonaro għaliex argumentat li ma setgħux jitressqu provi godda fl-istadju tal-appell. B'digriet iżda mogħti fit-18 ta' April, 2023, din il-Qorti ċaħdet dan ir-rikors għaliex skont l-**Artikolu 232 tal-Kodiċi ta' Organizzazzjoni u**

Proċedura Ċivili, parti li favur tagħha jiġu maqtugħin danni tista' tfittex għal-likwidazzjoni tagħhom fi żmien li l-appell ikun pendenti.

16. Sadanittant fis-seduta tat-30 ta' Marzu, 2023, din il-Qorti vverbalizzat li kienet qiegħda tqajjem *ex officio* l-kwistjoni dwar jekk WasteServ Malta Limited setgħetx tressaq appell inċidentali biex tħassar is-sentenza appellata. Il-partijiet kollha għalhekk ġew mistiedna biex jindirizzaw din il-kwistjoni meta ssir it-trattazzjoni finali.

17. Fis-seduta tal-15 ta' Ġunju, 2023, l-ewwel sar il-kontroeżami tal-konsulent oftalmologu Mr F. Carbonaro u mbagħad din il-Qorti ħatret lil Dr Ivan Vella bħala espert ġudizzjarju sabiex iħejji rapport dwar l-għajn ix-xellugija ta' Ronald Caruana.

18. L-espert ġudizzjarju Dr Ivan Vella ħalef ir-rapport tiegħu fit-12 ta' Frar, 2024 u kkonkluda li għalih «*the overall percentage of visual disability of the left eye is not more than 30%.*» F'rapport addizzjonali tiegħu tas-6 ta' Lulju, 2024 huwa kkonkluda li «*the total visual disability of the left eye is equal to 28%*», u li l-«*overall binocular visual disability*» huwa ta' 17%.

19. L-eskussjoni finali tal-espert ġudizzjarju saret fis-16 ta' Jannar, 2025.

20. Inżamm smigħ fis-6 ta' Frar, 2025 fejn il-partijiet għamlu s-sottomissjonijiet orali tagħhom u minn hemmhekk il-kawża tħalliet biex tingħata s-sentenza llum.

Konsiderazzjonijiet:

21. Kif ingħad aktar kmieni, din il-Qorti tal-Appell għandha quddiemha tliet appelli, wieħed li sar b'mod ewlieni mill-atturi u t-tnejn oħra li saru b'mod inċidentali mill-konvenuti.

22. L-atturi Caruana u l-kumpanija konvenuta J. F. Services Limited ma appellawx minn dawk il-partijiet tas-sentenza appellata fejn l-Ewwel Qorti ddikjarat li l-attur Ronald Caruana korra minħabba nuqqasijiet tal-konvenuti. Fil-fatt fl-appelli rispettivi tagħhom, dawn talbu biss ir-riforma tas-sentenza appellata fejn għandu x'jaqsam mal-likwidazzjoni tal-kumpens u mal-imgħax u l-ispejjeż ġudizzjarji li għandhom jiġu mħallsa lill-atturi.

23. Mill-banda l-oħra iżda fl-appell inċidentali tagħha, il-kumpanija konvenuta WasteServ Malta Limited qiegħda titlob li għandha tiġi mħassra s-sentenza appellata kollha kemm hi u dan għaliex hija temmen li l-attur Ronald Caruana weġġa' tort tiegħu u għalhekk ma ħaqqu jieħu l-ebda kumpens.

24. Naturalment din il-Qorti jeħtiġilha tibda bl-**appell inċidentali ta' WasteServ Malta Limited** għaliex jekk jinstab li din għandha raġun tgħid li l-attur Ronald Caruana korra minħabba nuqqas tiegħu stess, mela allura ma jkunx hemm għalfejn li din il-Qorti tistħarreg l-appelli taż-żewġ partijiet l-oħra dwar il-kumpens, l-imgħax u l-ispejjeż ġudizzjarji li għandhom jiġu mħallsa lill-atturi.

25. Biss però l-appell inċidentali ta' WasteServ Malta Limited huwa mħabbat bi xkiel proċedurali li ġie mqajjem minn din il-Qorti *ex officio* fis-seduta tat-30 ta' Marzu, 2023.

26. Bħalma tajjeb ingħad mill-Qorti tal-Appell fis-sentenza ***Forward Architects J.V. v. Id-Direttur Ġenerali tal-Kuntratti et*** deċiża fis-6 ta' Frar, 2017, parti tagħmel appell inċidentali jekk kollox ma' kollox tkun kuntenta bis-sentenza iżda tirraġuna li ladarba tkun appellat il-parti l-oħra, allura ta' min taħtaf l-okkażjoni li tipprova tappella minn dik il-parti li ma togħgobhiex. Jekk jirriżulta iżda li s-sentenza kollha tkun ma togħgobhiex, tant li din tkun trid li tiġi mħassra s-sentenza kollha kemm hi, allura dik il-parti kien imissha ressqet appell ewlieni fiż-żmien li tagħti l-liġi.

27. L-istitut tal-appell inċidentali huwa appuntu maħsub biex l-appellat iressaq appell marbut ma' partijiet inċidentali tas-sentenza appellata li ma jaqbilx magħhom, u mhux biex inċidentalment jappella mis-sentenza

kollha li magħha ma jaqbilx. Ġie mtenni li l-għan wara l-appell inċidentali mhuwiex biex fl-appell jinfetaħ mill-ġdid il-mertu kollu tal-kawża (ara ***Emanuel Micallef et v. Carmelo Farrugia et*** mogħtija mill-Qorti tal-Appell fil-15 ta' Diċembru, 2015).

28. Sewwasew f'dan il-każ WasteServ Malta Limited permezz tal-appell inċidentali tagħha mhijiex qegħda titlob ir-riforma ta' xi parti mis-sentenza appellata iżda qiegħda tfittex ir-revoka totali tas-sentenza. Jekk WasteServ Malta Limited riedet li tiġi mħassra s-sentenza kollha tal-Ewwel Qorti allura hija kellha tressaq appell prinċipali u mhux appell inċidentali.

29. Jiġi b'hekk, li l-appell inċidentali ta' WasteServ Malta Limited qed jiġi ddikjarat bħala wieħed inammissibbli għaliex fil-verità dan l-appell ma huwa inċidentali xejn iżda huwa appell prinċipali li ma tressaqx fi żmien għoxrin jum kif kienet tgħid il-liġi fiż-żmien li dan ġie mressaq.

30. Hekk li ġie mwarrab l-appell inċidentali ta' WasteServ Malta Limited, din il-Qorti tista' tissokta biex tistħarreg l-**appell ewlieni tal-atturi Caruana** dwar jekk għandux ikun hemm żieda fil-kumpens ta' €9,309.77 mogħti mill-Ewwel Qorti.

31. L-ewwel raġuni miġjuba mill-atturi għaliex għandu jkun hemm żieda fil-kumpens hija għaliex l-Ewwel Qorti ma ħadmitx fuq *multiplier* ta' 23 sena sakemm huwa jilħaq l-età tal-irtirar iżda ħadmet fuq *multiplier* imnaqqas ta' 18-il sena. L-atturi jargumentaw li l-ħaddiem Malti tant hu bieżel, li illum dan jibqa' jaħdem anke wara l-età tal-irtirar tiegħu. Jinsistu li tali fattur għandu jitqies bħala parti mill-kunċett ta' *changes and chances of life*. Għalhekk l-atturi jipphetendu li ladarba l-attur Ronald Caruana kellu 42 sena meta seħħ l-inċident, allura l-*multiplier* kellu jinħadem fuq 23 sena u mhux fuq 18-il sena.

32. Din il-Qorti iżda ma taqbilx mal-atturi.

33. Huwa magħruf sewwa fil-ġurisprudenza li l-Qorti m'għandhiex tasal għall-*multiplier* billi sempliċement tagħmel tnaqqis bejn l-età tal-irtirar u l-età tal-vittma fi żmien tal-inċident. Minflok hija għandha tagħmel tnaqqis ieħor minħabba l-inċertezzi li ġgib magħha l-ħajja speċjalment meta l-midrub bħal f'dan il-każ ikun ta' età żgħira meta jkun ġara l-inċident (ara b'eżempju **Joseph Cordina v. Wasteserv Malta Limited et** deċiża mill-Qorti tal-Appell fis-17 ta' Ottubru, 2024 u **Trevor Grech v. Lawrence Agius** mogħtija mill-Qorti tal-Appell fil-15 ta' Ġunju, 2023).

34. Fis-sewwa, anke l-aktar bniedem b'saħħtu, m'għandu l-ebda garanzija li sejjer jibqa' ħaj jew inkella li sejjer ikun kapaċi li jibqa' jaħdem

sakemm jilħaq l-età tal-irtirar (ara **Joseph Azzopardi v. Id-Direttur tal-Protezzjoni Ċivili** deċiża mill-Qorti tal-Appell fis-6 ta' Frar, 2024). Dan aktar u aktar meta wieħed ikun jaħdem f'post li mhuwiex nieqes minn perikli. Fuq kollox imbagħad kif ngħidu bil-Malti, għalkemm il-bniedem jipproponi huwa Alla li jiddisponi. Għalhekk il-*working life expectancy* m'għandhiex tiġi meqjusa kollha fil-kalkolu tal-*multiplier* (ara **Anthony Ellul v. Josef Aquilina et** deċiża mill-Qorti tal-Appell fis-7 ta' Novembru, 2024).

35. L-Ewwel Qorti allura m'għamlet xejn ħażin li ħadmet fuq *multiplier* ta' tmintax-il sena li jidher li huwa mistħoqq u proporzjonat fuq persuna li kellha tnejn u erbgħin sena meta seħħ l-inċident.

36. L-ewwel raġuni msemmija mill-atturi biex jiżdied il-kumpens għalhekk qiegħda tiġi miċħuda.

37. It-tieni raġuni għaliex l-atturi jgħidu li għandu jogħla l-kumpens hija minħabba li skonthom ir-rata ta' diżabbiltà permanenti li l-attur Richard Caruana ġarrab minħabba l-inċident kellha tkun ta' 15% u mhux ta' 5%.

38. Quddiem l-Ewwel Qorti ġew ippreżentati għadd ta' ċertifikati mediċi. Dawn jistgħu jingabru hekk:

- i Iċ-ċertifikat mediku tal-1 ta' April, 2014, maħruġ minn Mr Thomas Fenech, li jgħid li l-attur Ronald Caruana għandu diżabbiltà ta' 10% f'għajnejh u diżabbiltà ta' 5% fuq ġismu kollu (ara paġni 16, 17, 38 u 39 tal-atti tal-kawża);
- ii Iċ-ċertifikat mediku tat-22 ta' Jannar, 2014, maħruġ minn Dr Jean Karl Soler, li jgħid li l-attur Ronald Caruana għandu ħsara permanenti fl-għajn li tammonta għal telf fil-funzjoni tagħha fi grad ta' 5% (ara paġna 18 tal-atti tal-kawża);
- iii Iċ-ċertifikat mediku tal-14 ta' Novembru, 2013, maħruġ minn Mr Mario Vella, li jgħid li l-ħsara li l-attur Ronald Caruana għandu f'għajnejh hija waħda permanenti li tammonta għal telf ta' funzjoni fi grad ta' 5% (ara paġna 19 tal-atti tal-kawża);
- iv Iċ-ċertifikat mediku tal-10 ta' Jannar, 2014, maħruġ minn Dr Jan Janula, li jgħid li l-attur Ronald Caruana għandu diżabbiltà permanenti fl-għajn li tammonta għal 10% (ara paġna 40 tal-atti tal-kawża);
- v Iċ-ċertifikat mediku tal-11 ta' Frar, 2013, maħruġ minn Mr Franco Mercieca, li jgħid li x'aktarx l-attur Ronald Caruana għandu diżabbiltà permanenti f'għajnejh iżda ma jsemmi l-ebda perċentwal

(ara paġna 42 tal-atti tal-kawża); u

- vi Iċ-ċertifikat mediku tal-11 ta' Awwissu, 2014, maħruġ minn Dr Jan Janula, li jgħid li l-attur Ronald Caruana għandu diżabbiltà permanenti ta' 10% fil-vista tiegħu u diżabbiltà permanenti ta' 5% fil-ġisem kollu tiegħu (ara paġna 45 tal-atti tal-kawża);

39. Dejjem quddiem l-Ewwel Qorti xehdu wkoll: (i) Mr Franco Mercieca fid-29 ta' Ottubru, 2015, li wara li kkonferma ċ-ċertifikat tiegħu li kien għamel aktar minn sentejn qabel, stqarr li huwa jaħseb li l-attur Ronald Caruana għandu diżabbiltà permanenti ta' bejn 1 u 2 fil-mija (ara paġna 103 tal-atti tal-kawża); u (ii) Mr Thomas Fenech fl-2 ta' Jannar, 2016, li wara li reġa' kkonferma ċ-ċertifikat maħruġ minnu, tenna li l-attur Ronald Caruana għandu diżabbiltà fil-vista ta' 10%, li relatata ma' persuntu kollha tissarraf f'diżabbiltà permanenti ta' 5% (ara paġna 108 tal-atti tal-kawża).

40. Issa l-Ewwel Qorti qalet fis-sentenza tagħha li fejn tidhol il-kwistjoni marbuta mad-debilità permanenti, hija kienet ħa timxi fuq il-5% li Mr Thomas Fenech iċċertifika bħala l-ġisem komplessiva fuq il-ġisem tal-attur Ronald Caruana.

41. L-atturi iżda jgħidu fl-appell tagħhom li huma ma jaqblux ma' dan ir-raġunament tal-Ewwel Qorti li qagħdet fuq rata ta' 5% għaliex isostnu li

kemm Mr Thomas Fenech u kif ukoll Dr Jan Janula sabu li l-attur Ronald Caruana kellu mhux biss diżabbiltà permanenti ta' 10% fil-vista tiegħu iżda kellu wkoll diżabbiltà permanenti ta' 5% fil-ġisem kollu tiegħu. Għalhekk l-atturi jargumentaw li r-rata ta' diżabbiltà permanenti kellha tkun waħda ta' 15% (i.e. 10% + 5%) u mhux waħda ta' 5%.

42. Fil-fehma ta' din il-Qorti dan l-argument tal-atturi ma huwa tajjeb xejn.

43. Fil-kuntest tal-likwidazzjoni tal-kumpens dovut għat-telf ta' opportunitajiet futuri taħt l-**Artikolu 1045(1) tal-Kodiċi Ċivili** minhabba d-diżabbiltà permanenti li tkun inħolqot bl-inċident, dak li jrid jiġi stabbilit mhuwiex il-grad ta' inkapaċità f'sens purament mediku jew bijoloġiku, iżda l-effetti li l-ħsara personali għandha fuq il-qliġ tal-midrub (ara **Brian Micallef v. Brian Tyre Services Limited et** deċiża mill-Qorti tal-Appell fil-31 ta' Jannar, 2014). Għalhekk sabiex il-Qorti tkun tista' tasal biex tillikwida somma ta' danni xierqa u mistħoqqa bħala kumpens, hija għandha jkollha tagħrif mhux biss dwar il-ħsara li l-midrub ikun ġarrab fuq l-użu ta' dik il-parti tal-ġisem li tkun indarbet, iżda l-Qorti għandu jkollha f'idejha wkoll it-tagħrif dwar kemm dik il-ħsara sejra tolqot lill-istess midrub fil-kuntest tal-integrità sħiħa ta' persunt. Dan jgħodd l-aktar f'dawk il-każijiet fejn il-midrub ma jittliffx għalkollox il-ħila u s-setgħa li jibqa' jaħdem u jagħmel ħafna mill-attivitajiet li kien iwettaq qabel l-inċident.

44. Tali sistema ta' likwidazzjoni tad-danni li hija magħrufa bl-Ingliż bħala «*whole person impairment*» hija waħda li dejjem ġiet imħaddna fil-ġurisprudenza tagħna (ara **Paul Saliba et v. Dr. Michael Portelli** deċiża mill-Qorti tal-Appell fis-26 ta' Novembru, 2024). Kemm hu hekk, huwa miżmum fil-ġurisprudenza tagħna li fejn persuna jkollha iktar minn perċentwal wieħed ta' debilità permanenti, wieħed m'għandux jaqbad u jgħodd flimkien dawn il-preċentwali f'daqqa iżda wieħed għandu jislet «*a weighted average*» biex jistabbilixxi l-«*whole person impairment*» (ara **L-Avukat Dottor Johnaton Abela nomine v. Maria Spiteri** deċiża mill-Qorti tal-Appell fl-14 ta' Marzu, 2024 u **Silvio Frendo et v. Rudolph Gatt et** deċiża mill-Qorti tal-Appell fl-10 ta' Ottubru, 2023).

45. Ifisser għalhekk li għamlet sew l-Ewwel Qorti li mxiet fuq il-grad ta' diżabbiltà permamenti fil-grad ta' 5%, li Mr Thomas Fenech u Dr Jan Janula ċċertifikaw fuq l-integrità sħiħa tal-ġisem tal-attur Ronald Caruana. Fiż-żgur, l-atturi ma jistgħux jippretendu li l-Ewwel Qorti kellha timxi fuq grad ta' debilità permanenti ta' 15% billi tgħodd flimkien id-diżabbiltà permamenti ta' 10% fil-vista mad-diżabbiltà ta' 5% fuq il-ġisem kollu. Dan għaliex il-grad ta' 5% li ż-żewġ tobba fuq imsemmija ċċertifikaw bħala l-ħsara permanenti li l-attur Ronald Caruana ġarrab fil-kuntest ta' persuntu kollha jinkopora fih il-ħsara permamenti fil-grad tal-10% li l-istess tobba sabu fil-funzjoni u fl-użu tal-għajn ix-xellugija tiegħu.

46. Sa hawnhekk allura l-ilment tal-atturi mhuwiex mistħoqq.

47. Ġara però li l-ħsara fl-għajn tal-attur żdiedet waqt li l-każ kien għadu għaddej fl-appell.

48. Skont l-**Artikolu 232 tal-Kodiċi ta' Organizzazzjoni u Proċedura Ċivili**, parti li favur tagħha jiġu maqtugħin danni tista' tfittex għal-likwidazzjoni tagħhom, fiż-żmien li l-appell ikun pendenti. B'danakollu dik il-parti tkun responsabbli għall-ħlas tal-ispejjeż kollha li jiġu kkaġunati minn dik il-proċedura, jekk is-sentenza appellata tiġi mħassra. M'hemmx għalfejn ngħidu, dan l-eżerċizzju ta' likwidazzjoni jista' jsir jekk jirriżulta pereżempju li l-perċentwal ta' diżabbiltà permanenti jiżdied fl-istadju tal-appell (ara ***John Peter Stanton v. Schembri & Sons Ltd*** deċiża mill-Qorti tal-Appell fis-27 ta' Jannar, 2021).

49. Illi fil-każ tagħna l-atturi ppreżentaw rapport ta' Mr Francis Carbonaro tad-9 ta' Diċembru, 2018 li jgħid li t-telf fil-funzjoni tal-għajn tal-attur huwa ta' bejn 30% u 35% (ara paġna 468 tal-atti tal-kawża). Dan ir-rapport ġie kkonfermat mill-istess Mr Carbonaro fis-seduta miżmuma quddiem din il-Qorti tal-Appell fil-15 ta' Ġunju, 2023 (ara paġni 508 sa 511 tal-atti tal-kawża).

50. Fuq talba tal-konvenuta J. F. Services Limited, din il-Qorti tat digriet fil-15 ta' Ġunju, 2023 fejn ħatret lil Dr Ivan Vella bħala espert ġudizzjarju sabiex jinvista lill-attur (ara paġna 502 tal-atti tal-kawża). Fl-ewwel rapport tiegħu tat-12 ta' Frar, 2024, Dr Ivan Vella qal li l-ħsara f'għajnu x-xellugija ma taqbiżx it-30% (ara paġna 522 tal-atti tal-kawża), filwaqt li fir-rapport addizzjonali tiegħu tas-6 ta' Lulju, 2024 huwa kien aktar speċifiku fis-sens li qal li l-ħsara fl-għajn ix-xellugija hija ta' 28% u l-*binocularvisual disability* hija ta' 17% (ara paġna 547 tal-atti tal-kawża).

51. Fl-ewwel eskussjoni miżmuma fis-seduta tas-6 ta' Ġunju, 2024, Dr Ivan Vella xehed li l-*glaucoma* u d-difformità li l-attur Ronald Caruana għandu fil-pupilla tiegħu huma x'aktarx ir-riżultat ta' «*blunt injury*» (ara paġna 536 tal-atti tal-kawża). Mill-atti tal-kawża ma jirriżultax li ġie muri b'mod sodisfaċenti li l-ħsara fl-għajn ix-xellugija tal-attur aggravat ruħha minħabba ċirkostanzi li m'għandhomx x'jaqsmu mal-inċident li dwaru infetħet din il-kawża. Din il-Qorti għalhekk tqis li fuq bażi ta' probabbiltà l-għajn ix-xellugija tal-attur baqgħet sejra għall-agħar minħabba l-inċident li kien ġarrab.

52. Peress li r-rapport tal-espert ġudizzjarju, Dr Ivan Vella, huwa l-aktar wieħed riċenti dwar il-qagħda tal-għajn tal-attur u ħadd mill-partijiet ma talab għall-ħatra ta' esperti addizzjonali, din il-Qorti tagħżel li toqgħod fuq id-dehen u fuq is-sengħa teknika tiegħu. Dan anke għaliex l-Imħallfin li

qegħdin ipogġu f'din il-Qorti m'għandhom l-ebda kompetenza fil-qasam tal-oftalmolgija. Jiġi b'hekk, li din il-Qorti sejra tqis li l-attur Ronald Caruana għandu telf ta' użu ta' 28% fl-għajn ix-xellugija tiegħu minħabba l-inċident li ġara fl-1 ta' Diċembru, 2012.

53. Issa mbilli Dr Ivan Vella sab diżabbiltà fl-għajn fi grad ta' 28%, dan ma jfissirx allura li l-likwidazzjoni tad-danni għandha tinħadem fuq dan il-perċentwal. Kif għidna aktar qabel il-likwidazzjoni trid tinħadem fil-kuntest tal-integrità sħiħa tal-ġisem.

54. Dwar dan il-punt, jidher li hu miżmum li fejn għandek telf ta' viżwali, wieħed għandu jagħti piż xieraq għall-konsegwenzi li tali telf ta' dawl minn għajn waħda jġib fuq l-*individual industrial efficiency* tal-attur (ara **Joseph Abela v. Martin Spagnol** deċiża mill-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili fit-30 ta' Marzu, 1993).

55. Fil-passat il-Qrati tagħna mxew mal-prinċipju illi ladarba t-telf tal-vista ta' għajn waħda ma timportax awtomatikament fir-riduzzjoni bin-nofs tal-kapaċità għax-xogħol tal-individwu, allura huwa sewwa li wieħed jimxi fuq tabellarju xjentifiku ta' *weighted average* biex jasal għal grad ta' debilitazzjoni li huwa kemm jista' jkun ġust u korrett (ara **Paul Debono v. Malta Drydocks** deċiża mill-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili fis-27 ta' Mejju, 2005, **Mikiel Refalo pro et noe v. Pawlu Curmi** deċiża mill-Qorti tal-

Appell fit-13 ta' Jannar, 1988 u **Albert Micallef v. Joseph Brockdorff** **noe** deċiża mill-Qorti tal-Kummerċ fil-11 ta' Ottubru, 1976). F'dawn is-sentenzi ġiet stabbilita din il-formula:

«a weighing factor of 3 applied to the more efficient eye give an efficiency rating of the individual in substantial agreement with the consensus of technical judgement, such judgement being based on actual reproduction, comparison and relative evaluation of various specific conditions of visual efficiency. The industrial efficiency of the individual is then computed as follows. To the percentage figure which has been determined as the industrial visual efficiency of the less efficient of the two eyes, three times the percentage figure that has been determined similarly for the more efficient eye is added, and the result is divided by 4. The quotient will be the percentage figure that expresses the industrial visual efficiency of the individual. Thus, if the individual efficiency rating of the injured eye is 40% and that of the fellow eye 100%, the visual efficiency of the individual will be found by the following formula:

$$(40 \times 1) + 4 (100 \times 3) = 340 = 85\% / 4$$

Individual industrial efficiency and compensation should be 15% of the amount for total permanent disability.»

56. Fuq is-saħħa ta' dan il-kejl, insibu ġurisprudenza li tgħid li t-telf komplet tal-vista ta' għajn waħda jġib miegħu debilità globali fi grad ta' 25% (ara pereżempju **Patrick Bezzina et noe v. Il-Ministru tal-Edukazzjoni u Riżorsi Umani noe** deċiża mill-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili fl-20 ta' Ottubru 2005 ikkonfermata fl-appell fit-3 ta' Ottubru, 2008, **Joseph Cini v. George Wells et noe** deċiża mill-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili fid-29 ta' Mejju 2001 ikkonfermata fl-appell fil-15 ta' Novembru, 2004 u **Paul Xuereb noe v. Emanuel Xuereb proprio et noe** deċiża mill-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili fil-5 ta' Ottubru, 1995). Dan hu hekk għaliex (0⁷

⁷ Iż-żero jirrappreżenta l-għajn mitlufa.

$\times 1) + (100^8 \times 3) = 300 \div 4 = 75$. Għalhekk jekk l-*industrial visual efficiency* hija 75% allura t-telf globali jkun ta' 25%.

57. Fil-każ tagħna l-attur ma tilifx il-vista kollha tal-għajn iżda garrab telf ta' 28% mill-funzjoni tagħha. Għalhekk jekk wieħed kellu jadotta l-metodu msemmi fil-ġurisprudenza u jqis li l-għajn ix-xellugija għandha *efficiency rating* ta' 72% (100% - 28%) filwaqt li dik tal-lemin għandha *efficiency rating* ta' 100% għaliex ma gietx affettwata bl-inċident, il-formula tagħti dan ir-riżultat: $(72 \times 1) + (100 \times 3) = 372 \div 4 = 93\%$. Li jfisser illi ladarba l-attur għandu *industrial efficiency* ta' 93%, hu jiġi li għandu debilitazzjoni permanenti ta' 7%.

58. Madankollu fis-sentenza ***Michael Camilleri nomine v. Id-Direttur tal-Edukazzjoni et*** deciża fid-19 ta' Jannar, 2010, il-Qorti tal-Appell qalet li r-rata ta' diżabbiltà permanenti minħabba tnaqqis fil-funzjoni ta' għajn waħda għandha tinħadem fuq id-diskrezzjoni prudenti tal-Qorti, jekk ma jkunx hemm dik iċ-ċertezza meħtieġa li l-espert ikun stabbilixxa l-*industrial efficiency rating* tal-għajn midruba. F'dik is-sentenza l-Qorti kienet stabbiliet percentwali ta' diżabbiltà permanenti ta' 17% f'sitwazzjoni fejn l-ispeċjalista tal-għajnejn kien iċċertifika li l-għajn tal-attur kellha ħsara ta' 30%.

⁸ In-numru 100 jirrappreżenta l-għajn it-tajba.

59. Lura għall-każ tagħna, mir-rapporti u mill-ispjegazzjonijiet mogħtija mill-espert ġudizzjarju Dr Ivan Vella waqt l-eskussjoni tiegħu, din il-Qorti mhijiex daqstant konvinta li l-espert kellu f'moħħu l-kunċett tal-*industrial efficiency rating* tal-għajn meta hejja ż-żewġ rapporti tiegħu. Jidher li l-espert kien aktar iffukat biex jidentifika l-ħsara bijoloġika fl-għajn. Fin-nuqqas ta' din iċ-ċertezza, din il-Qorti tqis li jkun xieraq li ma toqgħodx fuq ir-riżultat ta' 7% li joħroġ mill-formola stabbilita mill-ġurisprudenza fuq imsemmija. Mod ieħor, din il-Qorti tqis li fiċ-ċirkostanzi ta' dan il-każ ikun aktar xieraq li toqgħod fuq id-diskrezzjoni prudenti tagħha u tapplika b'hekk rata ta' diżabbiltà permanenti ta' 10%. Dan qed tagħmlu wara li qiegħda tqis ukoll li mid-data ta' meta Mr Thomas Fenech u Dr Jan Janula stabbilew rata ta' 5% bħala diżabbiltà fl-ambitu bijoloġiku sħiħ tal-ġisem tal-attur, il-ħsara fil-funzjoni tal-għajn ix-xellugija tal-attur żdiedet madwar tliet darbiet iktar skont ir-rapporti ta' Mr Francis Carbonaro u tal-espert ġudizzjarju Dr Ivan Vella.

60. Għalhekk din il-Qorti sejra żżid il-perċentwali għad-debilità permanenti minn wieħed ta' 5% għal wieħed ta' 10% u dan minħabba li għajn tal-attur marret għall-agħar waqt li kien għadu għaddej l-appell.

61. Ngħaddu issa għat-tielet raġuni għalfejn l-atturi jemmnu li għandu jkun hemm żieda fil-kumpens mogħti lilhom.

62. L-atturi jilmentaw li l-Ewwel Qorti ħadet qies biss tad-dħul tiegħu mill-kumpanija J.F. Services Limited u naqset milli tqis l-irwol tiegħu bħala xufier għal rasu. Jgħidu li huma ressqu l-*employment history* li turi li l-attur Ronald Caruana kien ilu jaħdem bħala xufier fuq bażi *part-time* sa mis-27 ta' Jannar, 2009 (ara paġna 263 tal-atti tal-kawża). Iżidu li fil-kawża ġie mressaq ukoll rendikont tal-qliġ u tat-telf li l-attur għamel bħala xufier fis-sena 2015 li jammonta għal €14,312 (ara paġna 265 tal-atti tal-kawża). Minħabba f'hekk huma jgħidu li dan l-ammont ta' €14,312 għandu jiżdied mal-paga li kien jirċievi mingħand il-konvenuta J.F. Services Limited bħala impjegat *full time*.

63. Din il-Qorti bħall-Ewwel Qorti ma taqbilx li l-atturi seħħilhom jippruvaw id-dħul li l-attur Ronald Caruana kellu bħala *part-time driver* qabel ma ġara l-inċident. Għalkemm huwa veru li l-*employment history* turi li fid-data tal-inċident fl-1 ta' Diċembru, 2012, Ronald Caruana kien tabilhaqq registrat bħala *waste sorter* fuq bażi *full time* mal-kumpanija J. F. Seviles Limited u bħala *driver trailer* fuq bażi *part time* bħala *self employed*, madankollu l-atturi ma ressqu l-ebda prova konvinċenti li turi xi dħul kien jagħmel l-attur Ronald Caruana bħala xufier *part time* għal rasu.

64. Bir-rispett kollu lejn l-atturi, din il-Qorti ma tistax toqgħod fuq karta waħda mhux iffirmata li tgħid biss li bejn Jannar u Diċembru tal-2015,

jigifieri tliet snin wara l-inċident, l-attur Ronald Caruana bħala qligħ ta' qabel it-taxxa għamel €14,312.

65. Tasew, jekk l-atturi riedu li l-Ewwel Qorti tqis id-dħul li l-attur Ronald Caruana kellu mix-xogħol tiegħu bħala xufier, allura dawn messhom ressqu prova ta' x'għie ddikjarat mal-awtoritajiet tat-taxxa bħalma għamlu fil-każ tal-impjieg *full time* tiegħu mal-kumpanija konvenuta J. F. Services Limited. L-atturi iżda mhux biss ma ressqux prova bħal din, iżda lanqas biss fissru permezz ta' dokumenti jew ta' xhieda ta' kif wasslu għaċ-ċifra globali ta' €14,312 għas-sena 2015. Dan biex ma ngħidux ukoll li l-atturi ma ressqu l-ebda rendikont li juri xi dħul kellu l-attur qabel l-inċident, b'dan għalhekk li ma hemmx ċertezza li huwa kien jipprovdi servizzi ta' xufier qabel ġara l-inċident f'Diċembru tas-sena 2012 għalkemm kien registrat bħala tali.

66. Jekk imbagħad huwa kien tabilhaqq jipprovdi dawn is-servizzi ta' xufier, imma ma kienx jiddikjarahom mal-awtoritajiet fiskali, allura l-atturi ma jistgħux jippretendu li din il-Qorti għandha tqishom fil-likwidazzjoni tad-danni (ara **Radoslav Yurukov v. GasanMamo Insurance Limited** deċiża mill-Qorti tal-Appell fis-7 ta' Ottubru, 2024 u **George Cardona et v. Ferdinand u sive Randu Zammit et** deċiża mill-Qorti tal-Appell fl-20 ta' Marzu, 2009). Kif ingħad fis-sentenza **Roberta Cassar pro et noe v. Polidano Brothers Limited** deċiża mill-Qorti tal-Appell fil-25 ta' April,

2024, din il-Qorti ma tista' tqis l-ebda forma ta' qligħ futur, li ma kienx ħa jġi ddikjarat mal-awtoritajiet fiskali għaliex inkella l-Qorti stess tkun qiegħda tagħti l-barka tagħha biex it-taxxa ma tiġix iddikjarata.

67. Jinżel b'hekk, li għall-għanijiet ta' likwidazzjoni tat-telf ta' opportunitajiet, din il-Qorti bħall-Ewwel Qorti sejra toqgħod biss fuq id-dħul li l-attur Ronald Caruana kellu mill-impjieg *full time* ma' J. F. Services Limited.

68. Hadd mill-partijiet ma appella mill-fatt li l-Ewwel Qorti ma qagħditx fuq id-dħul gross tal-paga tal-attur fl-ammont ta' €12,241.179 iżda qagħdet fuq id-dħul nett tiegħu ta' €11,052.62 kif aġġustat bl-għoli tal-ħajja għal €12,007.57. Fin-nuqqas ta' aggravji għalhekk din il-Qorti hija marbuta li taħdem il-kumpens fuq dħul ta' €12,007.57.

69. L-aħħar ilment tal-atturi huwa dwar il-fatt li l-Ewwel Qorti wettqet *lump sum reduction* ta' 20% fuq is-somma likwidata minnha. L-atturi jgħidu li għaddew erba' snin minn meta nfetħet il-kawża sakemm din ġiet maqtugħa. Għalhekk isostnu li l-*lump sum reduction* kellu jkun inqas minn 20%.

70. Din il-Qorti tqis li għalkemm huwa minnu li s-soltu jkun hemm tnaqqis mis-somma likwidata minħabba l-fatt li jkun ser isir ħlas f'daqqa,

madankollu huwa miżmum ukoll fil-ġurisprudenza, li l-perċentwal ta' għoxrin fil-mija jonqos bir-rata ta' 2% għal kull sena li l-kawża iddum biex tiġi deċiża (ara **Mario Galea v. Malta Freeport Terminals Limited et** deċiża mill-Qorti tal-Appell fit-22 ta' Ġunju, 2022, **Silvan Farrugia v. Carmelo Gatt et** deċiża mill-Qorti tal-Appell fis-6 ta' Ottubru, 2020, **Camille Borg Canalis v. Joseph Borg** deċiża mill-Qorti tal-Appell fl-1 ta' Frar, 2008 u **Emanuel Galea v. Pierre Scicluna** deċiża mill-Qorti tal-Appell fit-13 ta' April, 2007).

71. Peress li din il-kawża tressqet fit-30 ta' Ottubru, 2014 u l-Ewwel Qorti qatgħetha fit-22 ta' Novembru, 2018, it-tnaqqis li kellha tagħmel l-Ewwel Qorti kellu jkun dak ta' 12% u mhux ta' 20%. F'dan il-kuntest, il-fatt waħdu li l-Ewwel Qorti rriżultatla li ma kienx hemm dewmien u ħela ta' ħin min-naħa tal-partijiet huwa għalkollox irrilevanti għaliex kienx hemm dewmien jew le, l-atturi xorta waħda baqgħu bla kumpens għal erba' snin li damet għaddejja l-kawża quddiem l-Ewwel Qorti u għalhekk mhux sew li l-atturi jgarrbu tnaqqis fil-kumpens tagħhom bl-istess rata daqslikieku l-kawża tagħhom inqatgħet fl-istess sena li jkunu fethuha.

72. Terġa' u tgħid minħabba dan l-appell, l-atturi għadhom ma ħadu xejn sa issa, u la l-kwistjoni dwar il-likwidazzjoni tad-danni baqgħet miftuħa għal aktar minn għaxar snin, allura bix-xieraq li ma jkun hemm l-ebda *lump sum reduction* (ara **Josette Agius nomine et vs. Gary**

Falzon et deċiża mill-Qorti tal-Appell fl-20 ta' Jannar, 2025), **Christine Hannah Burns nomine v. Paul Ebejer pro et noe et** deċiża mill-Qorti tal-Appell fis-7 ta' Novembru, 2024, **Frederick Catania v. Ta' Matthew Fish Farm Limited** deċiża mill-Qorti tal-Appell fl-10 ta' Ottubru, 2023 u **Ian Dimech v. Mediterranean Trading Shipping Company Limited et** deċiża mill-Qorti tal-Appell fit-30 ta' Ġunju, 2021).

73. Fid-dawl ta' dawn il-konsiderazzjonijiet kollha għalhekk l-ammont globali ta' danni li l-konvenuti għandhom iħallsu lill-atturi bħala *lucrum cessans* għandu jkun dak ta' €21,613.63.

74. Il-Qorti qiegħda tasal għal din is-somma billi tapplika l-*multiplier* ta' 18-il sena fuq ir-rata bażi tad-dħul ta' €12,007.57, li jwassal għas-somma ta' €216,136.26 ($€12,007.57 \times 18 = €216,136.26$). Jekk imbagħad innaqsu dan l-ammont b'mod proporzjonat għall-perċenwtal ta' diżabbiltà ta' 10%, naslu għas-somma ta' €21,613.63 ($€216,136.26 \times 0.1 = €21,613.63$).

75. Dan l-ammont tal-aħħar, meta jiżdied mal-ammont ta' €664.32 bħala *damnum ermgens* likwidat mill-Ewwel Qorti (u li dwaru ma sar l-ebda appell), iwassal għall-ammont globali ta' **€22,277.95**.

76. Għaldaqstant din il-Qorti qiegħda tiddisponi mill-appell ewlieni tal-atturi billi żżid il-kumpens dovut lill-atturi minn €9,309.77 għal €22,277.95.

77. Jifdal biss li jiġi mistharreg l-**appell inċidentali tal-konvenuta J.F. Services Limited** li għandu x'jaqsam mal-ispejjeż ġudizzjarji u mal-imgħax li l-Ewwel Qorti ordnat li għandhom jiġu mħallsa fuq is-somma likwidata minnha b'seħħ mid-data tas-sentenza.

78. J.F. Services Limited tişhaq li hija qatt ma rrifjutat milli tikkumpensa lill-atturi minhabba l-inċident, tant li hija kienet lesta li tħallashom is-somma ta' €8,003.17, li hija qrib ferm is-somma ta' €9,309.77 li ġiet likwidata mill-Ewwel Qorti. Għalhekk, peress li fil-fehma tagħha kienu l-ebusija tar-ras u l-intransiġenza tal-atturi li żammithom milli jaċċettaw is-somma li ġiet offruta lilhom, J.F. Services Limited targumenta li hija la jmissha tħallas imgħax fuq is-somma likwidata mill-Ewwel Qorti u lanqas l-ispejjeż ġudizzjarji.

79. Din il-Qorti tqis li l-argument ta' J.F. Services Limited seta' forsi kien ikollu saħħa li kieku, meta saret l-offerta lill-atturi u dawn warrbuha, l-istess J.F. Services Limited għaddiet biex tqiegħed is-somma offerta f'idejn il-Qorti skont l-**Artikoli 1173 u 1174 tal-Kodiċi Ċivili**. Minn dan iżda ma jidher li m'għamlet xejn u l-offerta tagħha għalhekk ma tistax titqies bħala ħlas skont il-liġi. Bix-xieraq allura li J.F. Services Limited

tħallas kemm l-imgħax u kif ukoll l-ispejjeż ġudizzjarji ta' quddiem l-Ewwel Qorti ladarba hija ħarġet bħala parti telliefa fil-kawża (ara **Albert Mallia v. Albert Camilleri et** deċiża mill-Qorti tal-Appell fl-1 ta' Diċembru, 2014).

80. L-appell inċidentali ta' J. F. Services Limited għalhekk qiegħed jiġi miċħud.

81. Biss però permezz ta' din is-sentenza, din il-Qorti sejra tgħolli l-kumpens dovut lill-atturi minn €9,309.77 għal €22,277.95. Mhux sew li l-konvenuti jiġu ordnati jħallsu l-imgħax fuq iż-żieda tal-kumpens mid-data tas-sentenza tal-Ewwel Qorti, għaliex din iż-żieda kienet ir-riżultat tal-aggravar tal-għajn li ġrat li kien għadu għaddej iż-żmien biex jinstema' l-appell.

82. L-imgħax għalhekk għandu jithallas hekk: (i) mid-data tas-sentenza appellata tat-22 ta' Novembru, 2018 fuq l-ammont ta' €9,309.77 li ġie likwidat mill-Ewwel Qorti; u (ii) mid-data tas-sentenza mogħtija llum fuq l-ammont ta' €12,968.18 li ġie miżjud minn din il-Qorti tal-Appell. Fiż-żewġ ċirkostanzi l-imgħax għandu jibqa' jingema' sakemm isir il-ħlas kollu.

83. Fl-aħħar nett, il-Qorti tagħlaq billi tgħid li l-ispejjeż tal-appelli inċidentali għandhom jithallsu kollha minn min ressaqhom ladarba dawn ma ntlagghux. Min-naħa l-oħra, sa fejn għandu x'jaqsam mal-appell

prinċipali tal-atturi huwa xieraq li ladarba l-atturi talbu fl-appell tagħhom li jirċievu €91,356.67 u din il-Qorti ser tagħtihom b'kollox €22,277.95, allura fuq il-baži tar-rebħ u t-telf, tliet kwarti tal-ispejjeż tal-appell ewlieni, inkluż dawk li għandhom x'jaqsmu mal-inkarigu tal-espert ġudizzjarju għandhom jinġarru mill-atturi Caruana u l-kwart l-ieħor mill-konvenuti flimkien bejniethom.

Deċiżjoni

Għaldaqstant għal dawn ir-raġunijiet, il-Qorti qiegħda:

- i. **Tiddikjara** l-appell inċidentali ta' WasteServ Malta Limited bħala wieħed invalidu u għalhekk ma tqisux aktar;
- ii. **Tiċħad** l-appell inċidentali ta' J. F. Services Limited; u
- iii. **Tilqa'** f'parti minnu l-appell ewlieni imressaq mill-atturi Caruana, b'dan li qiegħda tirrifirma s-sentenza appellata, fis-sens li l-ammont li l-konvenuti għandhom iħallsu lil Ronald Caruana bħala danni mġarrba minnu minħabba l-inċident li seħħ fl-1 ta' Diċembru, 2012 għandu jkun ta' €22,277.95 u mhux ta' €9,309.77, bl-imgħax sal-ħlas effettiv mid-data tas-sentenza appellata tat-22 ta' Novembru, 2018 fuq l-ammont ta' €9,309.77 li ġie likwidat mill-Ewwel Qorti; u mid-data tas-sentenza mogħtija llum fuq

L-ammont ta' €12,968.18 li ġie miżjud minn din il-Qorti tal-Appell.

L-ispejjeż kollha marbuta mal-appell inċidentali ta' WasteServ Malta Limited għandhom jiġihallu minn WasteServ Malta Limited; l-ispejjeż kollha marbuta mal-appell inċidentali ta' J. F. Services Limited għandhom jiġihallu minn J. F. Services Limited; u l-ispejjeż kollha marbuta mal-appell ewlieni tal-atturi Caruana, magħdud magħhom l-ispejjeż tal-espert ġudizzjarju Dr Ivan Vella għandhom jiġihallu tliet kwarti (3/4) mill-atturi Caruana u kwart (1/4) mill-konvenuti J. F. Services Limited u WasteServ Malta Limited flimkien bejniethom.

Mark Chetcuti
Prim Imħallef

Christian Falzon Scerri
Imħallef

Josette Demicoli
Imħallef

Deputat Reġistratur
jb